

Recieved : November, 05th. 2020
Accepted : December, 13th. 2020

Rojat AKSOY IŞIK

Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi
Turkey
rojataksoy@artuklu.edu.tr

Kentsel Mekân Üretim Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Diyarbakır Örneği

Öz

Metropol kent, toplumsallığın içinde bulunduğu birçok pratiklerden oluşmaktadır. Mekânsal üretimler, çoğullukların bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında birçok pratik gibi sermaye de kentte yerini bulmaya ve kazanmaya başlamaktadır. Kent kavramının daha çok önem kazanmasına neden olan küreselleşme süreciyle beraber birçok kent benzer sermaye ile benzer mekânsal üretimler etrafında biçimlenmeye başlamıştır. Mekân üretimi, küresel sermayenin kendine yer edindiği alanlardan biridir. Bu bağlamda mekân üretimi pratikleri arasında yapılaşma önemli yer tutmaktadır.

Kentlerde yapılaşma sürecini doğrudan veya dolaylı olarak birçok aktör etkilemektedir. Bu yapılaşmaya doğrudan etki eden aktörler, kar gözetken ya da kar gözetmeyen gruplardan oluşmaktadır. Kentsel mekân üretiminde doğrudan etkili olan bu aktörler, ayrı veya aynı dönemlerde kentte fiziksel birtakım değişimlere neden olmaktadır. Bu fiziksel değişimler, kentin gelişimine olumlu ya da olumsuz etki etmekte ve bu süreç içerisinde sürekli kendini yenilemektedir/yenilenmektedir.

Kentsel mekân üretim sürecine doğrudan ve dolaylı etki eden aktörler arasında yerel ve merkezi yönetimler, yap-sat firmaları, özel şirketler ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) yer almaktadır.

Bu çalışma kapsamında, günümüzde Türkiye’de metropol kentler arasında sayılabilecek Diyarbakır’da kentsel mekân üretim sürecinde genellikle dolaylı rol oynayan aktörler arasından STK’lar alınmıştır. STK’ların nasıl bir rol oynadığı ve kentte etkilerinin ne olduğunu saptamak çalışmanın esas sorularının başında gelmektedir. STK’ların mekân üretim sürecinde kendilerini ne olarak gördüğü ve diğer aktörlerle (Yerel Yönetimler, Merkezi Yönetim Kurumları, Özel Şirketler- Yap-sat Firmaları vb.) ne kadar ilişki içinde olduklarını da sorgulamak çalışmanın amaçlarındandır.

Çalışmada yöntem olarak, STK’ların kentsel mekân üretiminde sorumluluklarını ve görevlerini anlamak için yüz yüze görüşme tekniğinden faydalanılmıştır. STK’ların diğer aktörlerle etkileşim ağı da kentte yapılan bazı kentsel mekân üretim örnekleri ile ortaya konulmuştur.

Kentsel mekân üretiminde özellikle makro ölçekli projelerde tüm aktörlerin görüş olarak katkı sağladığı

ancak nihai kararın uygulayıcı aktör tarafından verildiği bir süreç işletilmektedir. Çalışmanın sonucu olarak; STK'ların fiili olarak projelerde aktif rol alma isteğine karşın bu süreçte daha çok fikir olarak dahil edildikleri ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kentsel Mekân, Diyarbakır, Kentsel Aktörler, Güncel Mimari, Sivil Toplum Kuruluşları.*

The Role of Civil Society Organizations In the Urban Space Production Process: Diyarbakır Example

Abstract

The metropolitan city consists of many practices in which sociality takes place. Spatial productions are formed by pluralities coming together. In this context, capital, like many other practices, begins to find its place in the city and gain. With the globalization process that caused the concept of the city to gain more importance, many cities started to take shape around similar spatial productions with similar capital. Spatial production is one of the areas where global capital takes place. In this context, construction takes an important place among space production practices.

It is known that many actors directly or indirectly affect the construction process in cities. Actors directly affecting this structuring are composed of groups that watch for profit or not. These actors, which directly affect urban space production, cause some physical changes in the city in separate / same periods. These physical changes, as well as their positive or negative effects on the development of the city, constantly repeat themselves throughout the process.

Actors that directly and indirectly affect the urban space production process include local and central governments, build-sell firms, private companies and Civil Society Organizations.

This is the present-day Turkey in the study of urban space production process in Diyarbakır can be counted among the metropolitan cities are usually among the actors who played an indirect role in the Chamber of Architects, Civil Society Organizations including the City Council on Trade and Industry Chamber is discussed. Determining the role of Civil Society Organizations and their effects in the city are the main questions of the study. It was also aimed to question what Civil Society Organizations see themselves as in the space production process and how they relate to other actors (Local Governments, Central Management Institutions, Private Companies-Build-sell Companies etc.)

In the study, face-to-face interview technique was used to understand the responsibilities and duties of NGOs in urban space production. Civil Society Organizations interaction network with other actors has also been established with some urban space production examples in the city.

In urban space production, a process in which all actors contribute in view, especially in macro-scale projects, but the final decision is made by the implementing actor. Despite the Civil Society Organizations desire to actively take an active role in the projects, it was revealed that they were included as more ideas in this process.

Keywords: *Urban Space, Diyarbakır, Urban Actors, Current Architecture, Civil Society Organizations.*

GİRİŞ

Günümüzde küreselleşmeyle beraber metropol kentler daha çok önem kazanmıştır. Bu yüzden birçok kent benzer sermaye etrafında biçimlenmeye başlamıştır. Mekân üretimi, kentlerde küresel sermayenin kendine yer edindiği alanlardan biridir. Bundan dolayı kentsel mekân üretimi, kentler için önemli olmakta ve sürekli değişim göstermektedir. Bu değişimlerin nedenleri arasında aktörler de bulunmaktadır. Bu aktörler ister resmî kurumlar ya da büyük ölçekli yatırımcılar olsun isterse de küçük ölçekli yatırımcılar/gecekonducular/ruhsatsız yapı yapanlar olsun kentteki değişimlerde hepsi rol oynamaktadırlar. Bu bağlamda Diyarbakır da mekân üretiminin sürekli artış gösterdiği ve bu aktörlerin geniş çaplı irdelenebileceği kentlerden biri olduğundan çalışmaya konu edinmiştir. Bu çalışma Aksoy'un 2016'da "Diyarbakır'da Güncel Kentsel Mekân Üretim Sürecinde Rol Oynayan Aktörler" adlı Doktora tezinden üretilmiştir.

Diyarbakır Konumu ve Tarihi

Diyarbakır, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin orta kısmında, El Cezire'nin (Mezopotamya) kuzeyinde yer almaktadır. Doğuda Batman ve Muş, batıda Şanlıurfa, Adıyaman, Malatya, kuzeyde Elâzığ ve Bingöl, güneyde ise Mardin illeri bulunmaktadır.

Harita 1: Diyarbakır İlçeleri Haritası

Diyarbakır, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde olup hem tarihsel hem de günümüzde "modern" sayılabilecek kentler arasındadır. Şehrin ne zaman kurulduğu ile ilgili kesin bilgiler yoktur. Bazı kaynaklarda "Konstantius döneminde (MS 377 öncesi) genişletilerek yeni bir sur içerisine alınan kentte, Artuklu dönemi sonuna kadar kent merkezinin önemini koruduğu, Akkoyunlu ve Osmanlı dönemlerinde merkezin çarşı, pazar alanı olma dışında önemini yitirdiği, dini amaçlı

işlevlerin, merkezdeki Ulu Camii ile birlikte merkez dışında kurulan tekke, zaviye ve mahalle camileriyle mahalle mescitlerinin çevresinde gerçekleştirilmeye başlandığı, Cumhuriyet döneminde ise, büyük ölçüde restorasyon faaliyetlerinin gerçekleştirilerek yeni donatıların eklendiği kentin olağanüstü büyüyerek sur dışına taşıdığı rahatlıkla ileri sürülebilir" (Parla, 2005:84).

Şehir, 19. yüzyılın sonlarına kadar sur içinden ibaretken; bu yüzyılın sonlarında Vali Kurt İsmail Paşa döneminde kolorduya ait kışlalar, ordu yönetim binaları, hastane, cami gibi yapılarla sur dışına çıkmıştır. Esas gelişme 1930'lu yıllarda başlamıştır (Harita 2).

Harita 2: Diyarbakır Suriçi ve Sur dışı yerleşimi (Google Earth)

Konutta apartmanlaşma sürecindeki yoğun kooperatifleşmenin (özel şirket ve TOKİ binaları) 90'lardan sonra ortaya çıktığı bilinmektedir (Aksoy, 2006:12). Günümüzde sur dışı alanda yapılaşma hızla artmaya devam etmektedir (Harita 2, Fotoğraf 1, 2).

Diyarbakır'da kentsel mekân üretiminde özellikle son on yıl göz önünde bulundurularak çalışma şekillenmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan değişimlere doğrudan veya dolaylı rol oynayan aktörler arasında yerel ve merkezi yönetimler, yap-sat firmaları, özel şirketler ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) yer almaktadır. Aksoy'un tez çalışmasında; "Bu aktörlerin kentteki değişimlerde ne tür roller üstlendiği, kendilerini nasıl tanımladıkları, herkesin kendini ne olarak gördüğü ve birbiriyle ne kadar ilişki içinde oldukları" sorgulandı. Bu doğrultuda kentte aktif rol oynayan kamu kurumları, yerel yönetimler, inşaat sektöründe en çok iş yapan özel şirketler arasından seçilen beş firma ve küçük ölçekli yapsatçılar (ruhsatsız yapı yapanlar vb.) belirlenmiştir. Bu aktörlerin Diyarbakır'da kentsel mekân üretiminde kendilerini nasıl tanımladıkları ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bunun için söz konusu aktörlerin inşa ettikleri bazı kentsel mekânlar ele alınarak bu çalışmaya dâhil edilen STK'ların diğer aktörlerle etkileşimleri bu yapılarla irdelenmiştir. Bunun yanı sıra yerel ve merkezi yöneticiler, şirket çalışanları ile de yüz yüze görüşmeler yapılarak bu mekânların kente etkileri değerlendirilmiştir. Kurumlar ve

şirketlerin çalışmalarında özellikle kent için önemli sayılabilecek örneklerin seçilmesine özen gösterilmiştir.

Fotoğraf 1: Diyarbakır'da yeni yapılaşmanın yoğun olduğu Kayapınar ilçesi 75 metrelik yol (2020)

Çalışmanın Yöntemi

Diyarbakır'da güncel kentsel mekân üretim sürecinde doğrudan veya dolaylı bir şekilde rol oynayan aktörler incelenmiş olup, bu aktörler arasında STK'ların rolü ortaya konmuştur. Bu doğrultuda araştırma için öncelikli olarak kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Bu üretimde tüm aktörlerin rolleri yaptıkları/yaptırdıkları güncel projelerde çözümlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada niteliksel araştırma yöntemi esas alınmıştır. Bu yöntemin çalışma sistemi göz önünde bulundurularak veriler toplanmış ve bu doğrultuda çalışma için seçilen projelerin her biri için anket hazırlanıp görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler de niteliksel araştırma yöntemlerinin çalışma şartları doğrultusunda olmuştur. Çünkü bu araştırma yönteminde Kümbetoğlu'nun da ifade ettiği gibi Bilgi kuramsal (epistemologic) ve yöntem bilimsel (metodologic) yaklaşımlar, sosyal gerçekliği kavrayışın farklı bakış açılarını, duruş noktalarını ve yöntemsel tercihleri belirler. Çalışma için birçok kişiyle görüşme yapılmış, STK'larla yapılan bire bir görüşmeler çalışmaya bırakılmıştır.

Görüşmelerin derinlemesine yapılmasına dikkat edilmiştir. Tuncer'in de ifade ettiği gibi derinlemesine görüşme bir veri toplama tekniği olarak, açık-uçlu soruların sorulması, dinlenmesi, cevapların kaydedilmesi ve ilişkili ilave sorularla araştırma konusunun detaylı bir şekilde incelenmesini mümkün kılar. Araştırmacı, görüşmeden elde etmek istediği bilgilere göre, görüşme konusundaki deneyimine bağlı olarak kendi yöntemini belirler. Bu teknik,

araştırılan konuda yüzeysel, sıradan bilgilerden çok daha derin ve özel anlamlara ulaşmak istendiğinde, kişilerin kendi deneyim ve düşüncelerini önemseyen bir araştırma yapıldığında kullanılır. Bütün bunlar göz önünde bulundurularak görüşmeciler için sorular hazırlandı. Görüşmecilere sorulan soruların hepsi aynı olmamakla birlikte genelde benzer birkaç soru etrafında biçimlenmiş, sorulara açık uçlu cevap verilmesi istenmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, daha önce elde edilenlerle de desteklenerek çalışmanın önemli bir kısmını oluşturmuştur. Bu doğrultuda niteliksel araştırmada veri toplanması, metnin çözümlenmesi, verilerin ayıklanarak gösterimsel anlamda düzenlenmesi, yorumlanması ve sonuçlanması "etkileşimli ve çevrimsel (cyclical)" süreçlerdir. Çalışmada yapılan tüm süreçlerde rol oynayan

Aktörlerde çalışanlarla yapılan görüşmelerde, özellikle çalışmaya biçim vermesi açısından ve aynı zamanda çalışmanın yorumlanması için aşağıda tüm örneklerde sorulan benzer sorular verilmiştir. Bunlar;

- Proje süreci nasıl başladı?
- Projedeki aktörler kimlerdir? Bütün bu süreçte en etkili aktör hangisidir?
- Projeyi kente etkisi anlamında nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Kentsel mekân üretim sürecinde çalıştığınız kurum (Yerel, Merkezi Yönetim, STK, diğerleri) nasıl bir rol üstlenir?
- Bütün bu süreç içinde oynadığınız rolü değerlendirebilir misiniz?
- Siz kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?
- Diğer aktörlerle etkileşiminiz var mı?

gibi sorulardır. Ayrıca bu benzer soruların yanında projenin türü, niteliği ve amacına göre değişen farklı sorularla da çalışma desteklenmiştir. Seçilen örneklerde görüşülen kişiler projede söz sahibi veya bire bir projenin içinde olan kişilerdir.

Projelendirme sürecinin anlaşılması için proje hakkında bilgi soruları soruldu ve açık cevaplar istendi. Bununla beraber kurumla ilgili sorular; kurumun işleyişini, çalışma ölçütlerini anlamaya yöneliktir. Son olarak bu aktörlerde çalışan kişilere özgü sorular da kişinin, çalıştığı kurumda ve proje de kendini nasıl tanımladığını anlamak içindir. Tüm bu sorulardan alınan cevaplar, Diyarbakır'da farklı aktörlerin kentsel mekân üretim sürecinde oynadığı rollerin çözümlenebilmesi, tartışılabilmesi ve anlamlandırılabilmesi Aksoy'un tezinde detaylı anlatılmıştır (Aksoy, 2019). Tez çalışmasında Kentsel mekan üretim sürecinde rol oynayan aktörlerden STK'lar bu çalışmaya bırakılmıştır.

Diyarbakır'da Kentsel mekân üretim sürecinde doğrudan veya dolaylı rol oynayan aktörlerden olan STK'lardan Mimarlar Odası Diyarbakır Şubesi, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası (DTSO) ile Yerel Gündem 21 (Kent Konseyi) çalışmaya bırakıldı. Bu birimlerde çalışan yetkililerle görüşmeler yapılmıştır.

Mimarlar Odası Diyarbakır Şubesi

Mimarlar Odasının kentsel mekân üretim sürecine katkısı, 2009'dan 2013 yılına kadar

Mimarlar Odası Diyarbakır Şubesinde iki dönem başkanlık yapan N. P. ve günümüzde hala mesleki denetimden sorumlu A. İ.'le yapılan görüşmelerde değerlendirildi.

Mimarlar Odası kentsel mekân üretim sürecinde nasıl bir rol üstlenir? Mimarlar Odasındaki göreviniz nedir? Siz bu süreçte kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz? Kısaca bahseder misiniz? gibi sorular soruldu. Bu sorulara cevap olarak, mimar A. İ. şunları belirtti:

“Benim görevim mesleki denetim yani proje denetimi yapmak. Onun dışında yaptığım çok farklı şeyler de var mesela bazen burada bir yönetici pozisyonunda da oluyorsun, çünkü buradaki gelen giden evraklardır, yeni çıkan kanunlardır, yönetmeliklerdir onları inceliyoruz onlar hakkında görüşler oluşturuyoruz. Bunları bazen üyelerimizle bazen genel merkezle paylaşıyoruz. Onun dışında kentteki imar ve şehircilik uygulamaları ile ilgili gözlemlerimiz falan oluyor bunları gerekli yerlerle de paylaşıyoruz. Ayrıca özellikle öğrenci arkadaşlarla filan ilişkilerimiz oluyor, mimarlığa, piyasaya, mimarlık ortamının nasıl olduğuna dair bilgileri onlarla paylaşıyoruz, onları bilgilendiriyoruz. Çünkü bu konuda yeni oldukları için bilgisizler. Mimar üyelerimizle de kendi hakları nelerdir falan gibi görüş paylaşımlarında bulunuyoruz. Odanın işleyişine bakarsanız tabii ki de bir yönetim kurulu vardır ve o yönetim kurulu kendi görev dağılımlarını yapmışlardır. Bir kararları varsa uygulamaya alınır”².

Mimarlar Odasının katılımcılık rolünün yanında yapılan projelerin (tasarım/mimari proje çizimleri) kontrolünün de yapılması kent için önemli olmaktadır. Kent merkezinde yapılan tüm projeler için mimarlar Odasının onayını alınmadan belediyeler tarafından ruhsat verilmeyordu. Projeler oda onayını aldıktan sonra belediyelere gönderilip ruhsat aşamaları başlıyordu. Aksi halde bina kaçak sayılıp yapımına izin verilmemekteydi. Son üç yıldır devletin bazı yasalarıyla (Torba Yasası gibi) odaların görev alanları azaltıldı. Bu bağlamda projelerin oda onayı keyfi bir hal aldı, isteyenler onaylatıyor istemeyenler onaylatmıyor o şekilde projelerini belediyelere sunmaktadırlar. Bununla birlikte bazı belediyeler projelerde oda onayını zorunlu isterken bazıları istememektedir.

Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası (DTSO)

DTSO'nun kentsel mekân üretiminde rolünün, yapılan görüşmeler sonucunda diğer STK'lar gibi katılımcılık alanı doğrultusunda daha çok biçimlendiği belirtilmiştir. DTSO'nun yapılaşmada ki rolü; Yönetim kurulu üyesi M. A. ve Genel Sekreter Yardımcısı M. Ö. A ile yapılan görüşme neticesinde değerlendirildi. Birçok aktörün (mimarlar, müteahhitler, iş sahipleri, mühendisler, arsa sahibi vb.) Odanın üyesi olduğunu ve bu yüzden Ticaret Odasının Diyarbakır'daki yapılaşmaya direk olarak çok katkısının olamayacağını ifade eden M. A. konu ile ilgili ayrıca şunları ifade etmiştir:

“DTSO, toplumun şikâyetlerini dile getirebilen STK olarak ancak baskı unsuru olabilir. Mesela Kırklar Dağı Konakları için bizde tepki gösterdik ve açıklamayı ilk biz yaptık. Yarı resmi bir kurumuz o yüzden Valilikten tutun belediyelere kadar her kurumla diyalogdayız. Organize sanayi de meslek lisesi inşaatı yapıyoruz. Lojistik kent oluşturuyoruz bunun gibi projelerimizde var. Üyelerimizle ilgileniyoruz ileriki zamanlarda toplumun bazı sıkıntılarını çözebilmek için

² A. İ; Mimar, Mimarlar Odası Diyarbakır Şubesi Proje Denetimcisi (Görüşme tarihi: 24.10.2013)

iş adamlarını bir araya getirecek görüşmeler olacak”³.

M. A. ile yapılan görüşmeden anlaşıldığı üzere DTSO daha çok üyelerle ilgilenmektedir. M. A.’dan sonra DTSO’nun rolü, Genel Sekreter Yardımcısı M. Ö. A. tarafından da analiz edildi.

“Ticaret odası olarak neyin içerisindeyiz? diye sorarsak biz Unesco süreci içerisindeyiz alan yönetimi içinde bulunuyoruz. Onunla ilgili çalışmalara da katılıyoruz. Özellikle tarihi yapılanmanın planlanması ile ilgili projelerde biz de yerel aktörlerle beraber bulunuyoruz. Hem sivil toplum kuruluşu ve hem de yarı merkezi kurum olduğumuzda sosyal projelerden bilgimiz oluyor. Tarihi mekânlar kentin turizmi açısından çok çok önemli o yüzden bu alanları şehrin ekonomisi açısından turizme kazandırmak için bütünlüklü olarak çalışılması gerekiyor o yüzden bunu kendi içimizde tartışıp yerel yönetimlerle de paylaşıyoruz, hatta bakanlığa bile taşıyabiliyoruz. Kentteki tüm alanlarda kiralama ve satış işlemleri için rayiç bedelleri ile ilgili yazı gelir biz bunlara fiyat çıkarırız”⁴.

Yapılan görüşmelerden de anlaşıldığı gibi DTSO’nun yarı resmi bir kurum olması kentteki değişimlerde bilgi sahibi olmasını sağlamasına rağmen bu bağlamda çok da çalışma yapmadığı anlaşılmaktadır. Kurumun üyelerinin ticaretle uğraşması, ticari kaygılarının olması, belki de DTSO’yu ticari bir merkez haline getirmiş ve çıkarları doğrultusunda hareket etmesine olanak sağlamıştır. Her ne kadar kentteki bazı değişimlerde rol oynadıklarını ifade etseler de bu konuda çok da aktif olmadıkları görülmektedir.

Yerel Gündem 21 (Kent Konseyi)

İlk kurulduğunda Yerel Gündem 21 daha sonra ise Kent Konseyi olarak karşımıza çıkan kuruluştur. Yerel gündem 21, son 2–3 yıldır mevzuattan dolayı Kent konseyi adını aldı. Bunun oluşumun finansmanı Büyükşehir Belediyesidir. Ama henüz tam anlamıyla kent için aktif bir oluşum sergileyemediğinden kent sakinleri tarafından çokta bilindiği söylenemez. Merkezi, yerel yönetimler, STK’lar ve diğer herhangi bir oluşum ya da “halktan” biri olsun bu oluşuma katkılar sağlayabilir. Kent konseyi oluşumunu biraz daha tanıyabilmek için ilk oluşumunda yürütme kurulu üyesi olan inşaat mühendisi T. Ö.’den bazı bilgiler alındı.

“Dünya liderleri 1992’de toplanıp daha sürdürülebilir bir gelişme nasıl sağlanır diye tartışmışlar ve bunun sonucunda dünya ile ilgili kararları merkezden değil de yerellerden alalım diye bir karar almışlar. 21. yüzyılın gündemini bu şekilde belirleyip yerel gündem 21 projesi ortaya çıkmıştır. Yerel gündem 21; ilgili yerde yatırım yapılacaksa oradaki yerel bileşenler için içine katılsın bu şekilde sürdürülebilir projeler oluşur diye belirtmişler. Diyarbakır büyükşehir belediyesi bu oluşuma başvurmuş ama uzun süre bu başvuruda kalmıştır. 2003’te Diyarbakır’da faaliyet göstermiş ve yerel kurumlara, STK’lara, derneklere çağrılarda bulunulmuştur. O süreçte ben inşaat mühendisleri odasının adına katılıyordum. Belli bir olgunluğa geldikten sonra yerel gündem 21 kent meclisi olarak kuruldu. Büyükşehir belediyesi genel sekreterlik atadı, meclis oluşturuldu ve bu oluşumla yürütme kurulu oluştu. O meclisin altında da çalışma grupları oluşturuldu ve faaliyetler o doğrultuda yürütülmeye başlandı. Yerel gündem 21; Kurum, kuruluşları ve halkı bir araya getiren bileşendir. Projelerde kurumların birbirini dinlemesini sağlar projelerde uygun olanın tartışılması burada olur. Gönüllüler de sunabilir projeleri. Aslında kent konseyinin çalışmaları oluyor ama kentte yanlış yapılanmalar da olduğu için yapılan iyi çalışmalar görülüyor. Hiçbir oluşum hedeflerine yüzde yüz ulaşamıyor çünkü farklı bileşenler var. O yüzden hem başarılı hem de başarısız olduğu zamanlar oluyor. Mesela keçi burcuna bazı müdahaleler yapılacağı onu durdurduk. Kent konseyi kırklar dağı konutları yapılmasını diye açıklamalar yaptı ama gidip fiili bir

³ M. A.; Mimar, DTSO Yönetim Kurulu Üyesi (Görüşme tarihi: 26.02.2015)

⁴ M. Ö. A., DTSO Genel Sekreter Yardımcısı (Görüşme tarihi: 29.01.2015)

durdurmazdı. Durdurmalarla ilgili yasal bir hakkı yok. Kent konseyindeki bileşenler yılda iki kez toplanıp aldıkları kararların bazıları uygulanıyor bazıları uygulanmıyor. Meclise herkes girmese de çalışma gruplarına örgütlü örgütsüz herkes katılabilir. Ben ilk başta inşaat mühendisleri odası şube yöneticisi olarak oda adına katılıyordum. Konseyde yürütme kurulu üyesiydim aktif çalışıp yürütücülük yaptım. Son üç yıldır inşaat mühendisleri merkez yönetim kurulu üyesi olduğumdan dolayı inşaat mühendisleri odası adına katılmıyorum. Ben şu anda tarih kültür kentleşme çalışma grubu aktivisti olarak katılıyorum”⁵.

Kent Konseyinin oluşumu, bileşenlerini, hedeflerini T. Ö’den öğrendikten sonra bu oluşumdan umutlu olan DTSO’nun Yönetim Kurulu üyesi M. A. da şunları ifade etti:

“Diyarbakır’da kent konseyi var ve bütün kurumlar, STK’lar, dernekler bir araya geliyor bu konseyde o yüzden kent ile ilgili problemler bu konseyde konuşulacak. Ve bundan sonra bu konseyde çok ciddi çalışmalar olacaktır, aktif olacağımı düşünüyorum”⁶.

Kentler için Kent Konseyi amaç itibarıyla çok önemli bir konumdayken, Diyarbakır’da bu oluşum daha öncede belirtildiği gibi aktif olmadığından amacına hizmet edememektedir C. Ç., STK’lardaki katılımcılığın genellikle hiyerarşik yapının yumuşatılması, düzleştirilmesi, yönetsel sorumlulukların pratik ihtiyaçlara ve durumlara göre paylaşılması olduğunu ifade etse de Diyarbakır’daki STK’ların bu anlamda bir rol oynadıkları söylenemez. Yapılan görüşmelerden de anlaşılacağı üzere STK’ların kentsel mekân üretimine katkıları çok görünmese de kent için önemli aktörlerdendirler ve daha da önemli olabileme potansiyeline sahiptirler. Çünkü bazı kurumların kentteki değişimlere neden olabilecek kararlarını değiştirebilir ve bu bağlamda bazı çalışmalarını yürütebilecek konumdadırlar.

SONUÇ

Mekânlar, insanların gündelik pratiklerini yaşadıkları, deneyimlerini ürettikleri alanlardır. Bununla birlikte mekânı kullananlar gündelik pratikleriyle aynı zamanda mekânı da yeniden üretirler. Mekânın üretimi söylemler, inşai etkinlikler ve imgelerle olur. Bunları da toplumsal aktörler var eder. Diyarbakır kentinde kentsel mekân üretiminde etkin olan aktörlerin diyalog, mutabakat ve uzlaşma imkanlarının ne kadar olduğu konusu ve çeşitli aktörlerin kendi aralarında kurdukları ilişkilerin tartışılması haricinde çalışmanın temel sorunsalını STK’lar oluşturmaktadır.

Çalışmada, Diyarbakır’daki kentsel mekân üretiminde rol oynayan bu aktörlerden bazılarıyla görüşüldü, bu görüşmelerden önce kaynak kişiye ulaşabilmek ve bazı sonuçlar elde edebilmek için çalışmaya yansıyanların dışındaki kimi kişilerle de görüşülmüştür. Ayrıca gizli aktör⁷ olarak değerlendirdiğimiz kişileri de konuya dahil edildi. Tanyeli, *Rüya, İnşa, İtiraz: Mimari Eleştiri Metinleri* adlı çalışmasında aktörleri şöyle tarif etmektedir: “Kent’in aktörleri kim?” sorusuna karşılık cevabın, tüm özel ve tüzel kişilikler, o kentte yaşayan, yaşamayan, kısa ya da uzun süreli konumlanan, konumlanmayan, potansiyel olarak küresel ölçekte herkesin dahil olduğu ifadelerini kullanmaktadır. Ayrıca aktör olarak kentsel ‘oyun’a katılanlar kent

⁵ T.Ö; İnşaat Mühendisi, Yerel Gündem 21 Yürütme Kurulu Üyesi. (Görüşme tarihi; 24.08.2015)

⁶ M. A.; Mimar, DTSO Yönetim Kurulu Üyesi (Görüşme tarihi: 26.02.2015)

⁷ Gizli aktör derken kurumlarda üst idareciler, konutlarda kullanıcı v.b. gibi burada doğrudan adı geçmeyenler kastedilmektedir.

dönüşümünü etkileme yeteneğine sahip olanlar sayılıyorsa, aktör olmayan birini bulmanın imkânsız bile sayılabildiğini, hepimizin bazen -hatta her zaman- uzun vadedeki sonuçları kestiremesek de daima bilinçle amaçlayarak, hesaplayarak olmasa da kentsel oyuna katıldığını söyler. “Kentin aktörleri kim? sorusu kimlerin aktör olduğundan çok, aktörler arası ilişkilere ve diyalog zeminlerine ilişkin bir sorundur” (Tanyeli, 2013:393) ifadeleriyle devam etmektedir. Herkes bir şekilde bilerek veya bilmeyerek aktör olabilmektedir. Çalışma için seçilen STK’ların yanında, Yerel ve Merkezi Yönetimler ile özel şirketlerdir. Yerel Yönetimlerin Rol Oynadığı Süreçlerde; Diyarbakır Büyükşehir, Bağlar, Kayapınar ve Sur Belediyeleri olmak üzere toplam dört belediye bulunmaktadır. Büyükşehir Belediyesi adı altında Diyarbakır Suriçi Bölgesi Kentsel Dönüşüm Projesi için dört kişi⁸, Diyarbakır Kongre ve Kültür Merkezi için de dört kişi ile görüşülmüştür. Bağlar Belediyesi’nin Newroz (Bağlar) ve Göletli Park Projesi için iki kişi⁹, Kayapınar Belediyesi’nin Cegerxwin Kültür Merkezi için üç kişi ile¹⁰ Sur Belediyesi’nden Gazi Caddesi ve Yenikapı Sokak Cadde ve Sokak Sağlıklaştırma ve Cephe Rehabilitasyon Projesi için iki, Yenişehir Belediyesi’nin ise Yenişehir Belediyesi Hizmet Binası için bir kişi ile görüşülmüştür Bu bağlamda görüşülen on dört kişiden bir kısmı idareci konumunda bulunurken bir kısmı ise teknik eleman olarak görev alanlardır. Merkezi yönetim kurumlarının rol oynadığı süreçlerde; Valilik, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Toplu Konut İdaresi (TOKİ), Şehir ve Çevre Müdürlüğü, Karacadağ Kalkınma Ajansı olmak üzere altı kurum çalışmaya alınmıştır. Valiliğin Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı kapsamındaki projeler için üç, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün¹¹ İç Kale Yapıları (Atatürk Müzesi, Eski Jandarma, Cezaevi) ve İç Kale Surları 73–74 No’lu Burçlar İle 73–74–75 No’lu Burçlar Arası İkmal Restorasyonu ve Teşhir Tanzimi projesi için iki kişi¹² Toplu Konut İdaresi (TOKİ)’nin Diyarbakır Şilbe Toplu Konutları (1., 2., 3., 4., Etaplar) için bir kişi, Şehir ve Çevre Müdürlüğü’nde iki kişi¹³ ile Karacadağ Kalkınma Ajansı’ndan da bir kişi olmak üzere toplam sekiz kişiyle görüşülmüştür. STK (Sivil Toplum Kuruluşlarının)’ların Rol Oynadığı Süreçlerde; Mimarlar Odası Diyarbakır Şubesi için iki, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası (DTSO) için bir, ve Yerel Gündem 21 (Kent Konseyi) için iki kişi olmak üzere toplamda beş kişi ile görüşülmüştür. Özel Şirketlerin- Yap-Sat Firmalarının Rol Aldığı Süreçlerde; Özkentaş İnşaat’ın yaptığı iki yapı için iki, Diyar Group’un Aplus Seyran Konutları için dört, Metropol İnşaat’ın Gökkuşluğu Villaları için bir, Arı Madencilik Hilton Otel için iki, Çey- Sa İnşaat’ın Twin Towers için bir, Ruhsatsız yapı (ev) yapanlar için üç kişi olmak üzere toplam on beş kişiyle görüşülmüştür.

Aktörlerin sorumlulukları, hedefleri, çalışma alanları, farklılık gösterse de benzer durumları da bulunmaktadır ve genelde içinde buldukları kentsel mekânı kendi kurum yapıları ve alışkanlıkları çerçevesinde değerlendirdikleri yapılan görüşmelerden de anlaşılmaktadır. Görüşmelerde kimileri bazen yüzeysel cevaplar verirken, kimi de bazı sorulara cevap

⁸ Büyükşehir Belediyesinden iki, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu müdürlüğünden bir, Şehir ve Çevre Müdürlüğünden bir kişi ile görüşüldü, çalışmaya her üçünün de görüşmesi bırakıldı.

⁹ Ruhsat biriminde bir şehir planı ve idarecilerden bir kişi ile görüşüldü.

¹⁰Bu proje için ruhsat biriminde bir, proje ofisinde bir, idareden bir kişi ile görüşüldü. İdare de görüşülen kişinin bilgileri çalışmaya bırakıldı.

¹¹ Bu müdürlüğe bağlı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ile Rölöve Ve Anıtlar Bölge Müdürlüğü çalışmaya bırakıldı.

¹² Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu müdürlüğünde bir, Rölöve Ve Anıtlar Bölge Müdürlüğünde bir kişi ile görüşüldü

¹³ Bu kişilerden biri kentsel dönüşüm biriminde çalışan bir idareci biri de personellerden biridir.

vermemeyi tercih etmiştir. İkinci kez görüşülen bazı kişiler de öncekiyle çelişen farklı açıklamalarda bulunmuşlardır.

Suriçi kentsel dönüşüm projesinde, söz sahibi olan veya olmak isteyen birçok aktörün olduğunu ve görüşülen bu aktörlerin kendi projelerini ürettikleri görülmektedir. Bu aktörler birbirinden haberdar olduklarını (Şehir ve Çevre Müdürlüğü'nün, Büyükşehir Belediyesi'nin Koruma Amaçlı İmar Planı'na göre proje üreteceklerini belirtmeleri gibi) ve birbirleriyle uzlaşmaya gittiklerini belirtse de aslında durumun öyle olmadığı görüşmelerde ortaya çıkmaktadır. Çünkü her kurumun kendisi proje üretime gitmektedir.

TOKİ'nin Büyükşehir Belediyesi'yle anlaşmaya gidip bina yıkımlarını yapması kısmen de olsa bir noktada uzlaşımın işareti olsa bile, diğer taraftan kurumların kendi çıkarları için hareket ettiğinin göstergesi de sayılabilir. Hem Büyükşehir ve hem de Kayapınar Belediyesi'nin kültür projelerinde, fizibilite çalışmasının yapılmadığı veya eksik yapıldığı, ayrıca başka aktörlerin de (diğer kurumlar ve daha çok halk denilen kesim) görüşlerinin alınmadığı yapılan görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Buradan yola çıkarak aktörün kendi kurum yararı gözeterek bazı kentsel mekân üretimine gittiği söylenebilir. Bütün projelerde olduğu gibi kültür ve kongre merkezlerinin tasarımlarında estetik kaygıdan kurtularak yapının işlevselliğinin ön planda olması projeyi daha anlamlı kılabilir.

Fotoğraf 2:Diyarbakırda yeni yapılaşmanın yoğun olduğu Kayapınar ilçesi 75.metrelik yol (2020)

Park projelerinde de aktör konusunda çeşitlilik olmasa da projenin işlevselliği ön planda olmasına rağmen hizmet aşamasında aktör tarafından denetleme bağlamında eksiklikler olduğu görüşmelerde aktarılmıştır. Gazi Caddesi ve Yenikapı Sokak Caddesi ve Sokak Sağlıklaştırma ve Cephe Rehabilitasyon Projesi, yukarıda belirtilenlerden farklı olarak aktör çeşitliliği olan bir çalışmadır. Avrupa Birliği'nden alınan destekle Büyükşehir Belediyesi öncülüğünde oluşturulan 'Proje ofisi' üzerinden Sur Belediyesi, Dicle Elektrik Dağıtım A.Ş. (DEDAŞ),

Diyarbakır Su ve Kanalizasyon İdaresi (DİSKİ), Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Telekom ve Diyarbakır Esnaf Sanatkar Odaları Birliği (DESOB) çalışmayı birlikte yürütmüşlerdir. Caddenin çalışmayla daha düzenli bir görünüme sahip olmasının yanında yapılacak olan yenileme çalışmaları için öncü bir proje olduğu aktörler tarafından belirtilmiştir.

Çalışmaya dahil edilen sivil toplum kuruluşlarının temsilcileriyle yapılan görüşmelerde 'katılımcılık' kavramı ön plana çıkmaktadır. Kişiler kentsel mekanların üretimine katılımlarının bu doğrultuda olduğunu belirtmişlerdir. Projelerde genelde görüş bildirme şeklinde rol aldıklarını, ama yapı üretmediklerini ifade etmişlerdir. Yerel Gündem 21 (Kent Konseyi) de, tüm kurum ve kuruluşların hatta gönüllülerin içinde bulunduğu bir oluşumdur. Bundan dolayı birçok aktörün uzlaşmaya gidebileceği projeler için etkin bir rol üstlenebilir. Türkiye'nin aşamalı olarak sanayileştiği 1950 ve 80'ler de yapı üretiminde özel şirketler ve yap-sat firmaları daha çok konuta yönelmiştir. Orta sınıfın konut ihtiyacını, küçük ölçekli yüklenicinin 'yapsat' adı verilen sistemle yapması karşılar, alt sınıfın konut ihtiyacı ise, yapılan gecekondular tarafından karşılanır. Diyarbakır'daki özel şirketler ve yap-sat firmaları için de aynı şeyler söylenebilir. Daha çok konut üzerinde çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

Diyarbakır'da kentsel mekân üretiminde rol oynayan aktörlerin bazı projelerde uzlaşmaya gittikleri ama daha çok kendi çıkarlarına öncelik vererek davrandıkları, kentsel mekânı kendilerince anlamlandırdıkları, işlevselleştirdikleri ve uygulamaya aldıkları yapılan görüşmeler sonucunda anlaşılmaktadır. Çalışmaya dahil edilen bu aktörlerin bazıları kentte 'en etkin aktör' olma isteğiyle ve kendilerini merkeze alan bir kent modeli düşüncesiyle mekânı kendi çıkarları için kullandıkları bir makineye dönüştürmektedirler.

Özetle, kentsel mekân üretiminde kentin tüm aktörlerinin birlikte hareket etmesi gerekliliğine işaret edilebilir ve bu aktörlerin işlevlerini daha verimli yerine getirebilmesi için belki de Suriçi Kentsel Dönüşüm Projesi çerçevesinde oluşturulan 'Proje Ofisi' biçiminde bir merkeze ihtiyaç olduğu söylenebilir. Ancak, bunun aksi de söylenebilir.

Şöyle ki, bir kentsel aktörün bünyesinde çelişik birkaç aktörün yer alması projelerin amacına ulaşmasını geciktirmekte, hatta bazen oluşumunu da engellemektedir.

Bauman'ın, "Parçalanmış Hayat" adlı kitabına bu başlığı seçerken büyük ihtimalle kendi hayatındaki parçalanmışlıkları göz önüne getirmiştir. Hayat her an sürekli bir dizi parçalanmışlıklar içinde yaşanıyor. Bugün Diyarbakır kentinin içinde bulunduğu durum tam da bunun gibidir. Kentsel mekânları bir yandan var etmeye çalışırken, aynı mekanların bir yandan da umutsuzca yok oluvermesi gibi bir durumdan söz edilebilir (Çiçek, 2008: 59).

Diyarbakır'da kentsel mekân üretiminde STK'ların rollerinin daha çok fikrinsel olduğu açığa çıkmıştır. STK'ların rollerinin bu durumdan daha öteye gitmesi ve fiziksel değişimlerde de rol almaları kent için daha iyi projeler üretilmesine neden olabilir. Diğer aktörlerle etkileşimlerinin bu doğrultuda biçimlenmesi STK'ların kentte daha aktif olmasını sağlar.

Kaynakça

- Aksoy, R. (2016). Diyarbakır'da Kentsel Mekân Üretim Sürecinde Rol Oynayan Aktörler. Danışman: Prof. Dr. A.Uğur Tanyeli, Mardin Artuklu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış doktora tezi, Mardin.
- Aksoy, R. (2016). Kentsel Değişim Ve Lüks Konutlar: Diyarbakır Örneği. *Arredamento Mimarlık Tasarım Kültürü Dergisi* 2016/11: 112-117.
- Çiçek, C. (2008). Katılımcı Kent Yönetimi Yerelliği Yeniden Keşfetmek Diyarbakır Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir Ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Diyarbakır Mimarlık Ve Kent Sempozyumu 2011, Bildiriler Kitabı, TMMOB Mimarlar Odası Diyarbakır Şubesi Yayınları, Yapım: Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2012.
- Gürkaş. E. (2010) “Yer” Üzerine Bir Okuma Denemesi: Samatya’da “Yer-Kurma” Pratikleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide Ve Antropolojide Niteliksel Yöntem Ve Araştırma*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Keleş, R. (1994). Kent ve Çevre Haklarının Korunması Üzerine Gözlemler, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. 49-3, 275-281.
- Parla, C.(2005). *Diyarbakır Surları ve Kent Tarihi*, ODTÜ MFD 2005/1 (22:1) 57-84)
- Tanyeli, U. (2012). "Mimarlık Gündelik Yaşamla İlişkisini Nasıl Keser?", Dosya 27, Ankara Mimarlar Odası yayınları, Ankara, 2012, sf: 41-45.
- Tanyeli, U. (2007). *Mimarlığın Aktörleri Türkiye 1900-2000*. Garanti Galeri Yayınları, İstanbul,
- Tanyeli, U. (2013). *Rüya, İnşa, İtiraz: Mimari Eleştiri Metinleri* . (2.Basım), Boyut Yayıncılık, İstanbul.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Diyarbak%C4%B1r%27%C4%B1n_il%C3%A7eleri